

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/ Issue 12 (Eylül/ September 2023), s. 149-161.

Geliş Tarihi-Received: 24.08.2023

Kabul Tarihi-Accepted: 10.09.2023

Araştırma Makalesi-Research Article

ISSN: 2687-5675

DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1349082

XVIII. Yüzyıl Şairi İbrahim Tırsî Divanı'nda Eğlence Unsurları

Elements of Entertainment in the XVIII. Century Poet Ibrahim Tırsi Diwan

Hilal NAYİR EKİNCİ*

Öz

Osmanlı Devleti'nde şenliklerde, ziyafetlerde, musiki fasıllarında rakkas, hokkabaz, vd. eğlence ile ilişkilendirilebilecek hemen her meslek erbabının yer aldığı bilinmektedir. Şairler bu meclislerde okudukları gazeller ve kasidelerle insanların hoşça vakit geçirmelerine katkıda bulunmuşlardır. Eğlenmeyi seven ve şiirlerinde eğlenceyi merkeze alan bazı klasik Türk şairleri, dönemin gözde mekânlarındaki işret meclislerine, kış eğlencelerinin dikkat çeken helva sohbetlerine, çerağanlarına şiirlerinde sıklıkla yer verirler. Osmanlı döneminde eğlence kültürünün önemli parçaları sayılabilecek bu etkinlikler dönemin şairlerince farklı benzetmelerle ele alınır.

18. yüzyıl divan şairlerinden İbrahim Tırsî, Hevâyî tarzını devam ettiren hemen her şeyi alaycı bir dille anlatan bir hezl şairi olarak nitelendirilir. Şiirlerinde gündelik hayatın neredeyse her alanından örnekler bulunur. Dönemin eğlence anlayışına dair birçok unsur divanından tespit edilebilir. Tırsî, günlük hayattan ve sosyal çevresinden yararlanarak derlediği birçok unsuru alaycı yaklaşımıyla ele almış, bu sırada eğlenmeyi ve eğlendirmeyi hedeflemiştir. Çalışmada Tırsî'nin hayatı ve şairliği üzerinde durulmuş, eğlence redifli şiiri incelenmiştir. Divanındaki eğlence unsurları belirlenerek eğlencelerde yer alan oyuncular tespit edilmek istenmiş, eğlencelerde şairliği dışında farklı mesleklerle iştigal eden Tırsî'nin gözünden dönem eğlenceleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tırsî, eğlence, hiciv, seyirlik oyunlar.

Abstract

In the Ottoman Empire, it is known that almost every profession that can be associated with entertainment such as rakkas, jugglers, etc. took part in festivities, banquets, and music sessions. Poets contributed to people's enjoyment with the ghazals and odes they recited at these gatherings. Some classical Turkish poets, who loved to have fun and centered entertainment in their poems, frequently included in their poems the entertainment assemblies in the favorite places of the period, the halva conversations and çerağan, which attracted attention in winter entertainments. These activities, which can be considered as important parts of the entertainment culture in the Ottoman period, are handled with different metaphors by the poets of the period.

An 18th-century divan poet, İbrahim Tırsî is characterized as a poet of satire who continues the style of Hevayî, describing almost everything in a sarcastic language. His poems include

* Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mersin/Türkiye, e-posta: hilalnayir@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2218-2565.

examples from almost every aspect of daily life. Many elements of the entertainment concept of the period can be identified in his divan. Tırsî dealt with many elements he compiled from daily life and his social environment with his sarcastic approach, aiming to entertain and amuse in the process. In this study, Tırsî's life and poetry are emphasized and his poem with the redif of entertainment is analyzed. By determining the entertainment elements in his divan, the actors who took part in the entertainments were identified, and the entertainments of the period were evaluated through the eyes of Tırsî, who was engaged in different professions other than poetry.

Keywords: Tırsî, entertainment, satire, spectacles.

Giriş

Eğlence günlük yaşam döngüsü içerisinde insanın hoşça zaman geçirmesine yarar ve hayatın tekdüzelikliğini kırar. Eğlenceler tarih boyunca toplumdan topluma, dönemden döneme değişime uğramışlardır. Toplumlarda refah seviyesi yükseldikçe eğlence şekilleri artmış ve değişmiştir. Hemen her dönemde insanlar değişik etkinliklerle eğlenmenin yolunu aramışlardır. Müzik, oyun, spor, çeşitli gösteriler, eğlenmenin farklı yolları olarak sıralanabilir. Her toplumun kendine özgü eğlence kültürünü oluşturduğu ve bu kültürü nesilden nesile aktardığı görülür. Eğlence, insanın olağan ihtiyaçlarındandır, zihni ve bedeni rahatlatır.

Sözlüklerde eğlencenin tanımları “eğlenmek işi, eğlendiren, neşeli ve hoş vakit geçiren şey, seyir. Neşeli ve hoş vakit geçirilen toplantı, âlem” olarak yer alır (Kubbealtı, t.y.; Güncel Türkçe Sözlük, t.y.). Eğlenmek eylemi metinlerde “aldanmak, avunup teselli bulmak, durmak, kalmak, geç kalmak, ilgilenmek, meşgul olmak, oyalanmak, vakit geçirmek” gibi farklı anlamlara gelebilir (Şentürk, 2020, s. 55-56).

Toplumların vazgeçilmezi olan eğlenceler zaman içerisinde değişime uğrarlar, ancak her toplumun gelenekleşmiş eğlence anlayışları olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Osmanlı'da padişahların düzenlediği seksen civarındaki şenlik içerisinde en büyükleri “1582'de III. Murat'ın İstanbul'da elli gün elli gece süren eğlenceleri, 1675'te IV. Mehmet'in Edirne'deki, 1720'de III. Ahmet'in ve 1836'da II. Mahmut'un İstanbul şenlikleri”dir (Nutku, 1995, s. 93). Osmanlı'da şenliklerde zaman zaman çeşitli eğlenceler düzenlenir. Şenlikler, “şehzâdenin sünneti ya da Sûr-ı Hitân; sultan hanımların nişan ve evlenmeleri için yapılan şenlikler ya da Sûr-i Cihâz; padişah çocuklarının doğumu için yapılan şenlikler ya da Velâdet-i Hümayûn; bir zaferin elde edilmesi, bir kalenin ele geçirilmesi için yapılan şenlikler ya da Fetih Şâdûmânlığı; şehzâdelerin ilk derse başlama töreni için yapılan şenlikler ya da Bed'i Besmele; yabancı bir konuğun, önemli bir elçinin gelişi için yapılan şenlikler; yabancılarla ilgili şenlikler; çeşitli gerekçelerle yapılan şenlikler” olmak üzere sınıflandırılabilir (And, 2020, s. 35). Görüldüğü üzere şenliklerin düzenlenme amaçları oldukça çeşitlidir, eğlencelerin yer aldığı şenlikler toplumsal açıdan birden fazla işleve sahiptir, şenliklerde halkın bir araya gelmesi ve hoşça vakit geçirmesi sağlanır.

Eğlendirici sanatları kendisine meslek edinen birçok insan ocak hâlinde yaşayıp para kazanırlar. *Seyahatnâme*'de “oyuncular, çalgıcılar ve güldürücüler esnaftı” olarak sınıflandırılan bu kesim evlenme, doğum, sünnet düğünü, donanma gibi şenlik zamanlarında çağrılan hüner sahipleridir. Her bir kol başı “Parpul Kolu”, “Ahmet Kolu”, “Kapıcıoğlu Osman Kolu”, “Servi Kolu”, “Samurkaş Kolu”, “Yanaki Kolu” gibi isimlerle anılır. Bu kollarda ip, sırık üstünde hüner gösterenler, göz bağıcılığı yapan hokkabazlar, zûrbâzlar, hayvan oynatanlar, şişebâzlar, balmumundan kısa zamanda ağaç, hayvan şekli yapanlar, perende atanlar, karagöz oynatanlar, “türlü tuhafıklar” sergileyen maskaralar, hayvan taklitleri yapanlar mevcuttur (Kahraman ve Dağlı, 2008, s. 646-656).

18. yüzyılda Osmanlı devletinin gelenekselleşmiş eğlencelerinin yanına yeni eğlenceler eklendiği görülür. Dönemin eğlence hayatı oldukça renklidir, Nedim'in

yaşadığı devir Gölpınarlı tarafından Nedîm Divanı'nın ön sözünde şöyle anlatılır: "...buralardaki lâle bahçeleri, çerağan safaları, kadınların yaşmakları içine atılan altınlar, bayramlarda dâmen-bûsî törenleri, kışın helva sohbetleri, günlerce gecelerce süren meclisler, padişahın vezirine, vezirin padişahına çektiği ziyafetler, at koşuları, musiki bezmleri, zevk ve safa.. Asıl iş bunlar ve hemen her gün nasıl eğlenilecek ve daha ne yapmalı düşüncesi, büyüklerin ilk ve en lüzumlu saydıkları düşünce." (Gölpınarlı, 1972, s. 4). Kuşkusuz büyüklerin bu eğlencesi toplumun farklı kesimlerine de yansımış ve türlü eğlenceler yaygınlaşmıştır.

Eğlencelere dair izlenimlerle zaman zaman dönemin eserlerinde de karşılaşılır. Özellikle sûrnâmelerden Osmanlı döneminin eğlenceleri ile ilgili bilgi edinmek mümkündür. Manzum sûrnâmelerde sanat gösterme amacı ağır basar. Mensur sûrnâmelerde ise olaylar ayrıntılarıyla aktarılır, bakış açısı ise "katı, yargılayıcı" olmaz, eğlenceye yöneliktir. Sûrnâmelerde öne çıkarılan noktalar farklı olabilir. Bazen müellif Osmanlı hanedanının zenginliğini anlatmak ister bu durumda hediyeleşme kısmını oldukça detaylı bir biçimde anlatır. Müellif eğlence kısmını önemsiyorsa o sûrnâmede "oyuncular ve esnaf alayları"nın ön plana çıktığı görülür (Arslan, 1999, s. 6-8). 18. yüzyılda 1708 (III. Ahmet dönemi), 1709 (III. Ahmet dönemi), 1720 (III. Ahmet dönemi), 1758 (III. Mustafa dönemi), 1768 (III. Mustafa dönemi), 1780 (I. Abdülhamit dönemi) yıllarında şenlikler olmuştur (Nutku, 1972, s. 153).

18. yüzyılda Nedîm'in bütün şiirlerinde hayat amacını zevk olarak işlemesi, şiirlerindeki "neşeli ve iyimser" edası dikkat çeker. Ona göre hayatın anlamı, sevmek, eğlenmektir (Mazıoğlu, 2012, s. 48). Nedîm Divanı'ndan dönemin eğlence unsurlarını, eğlencelerin o dönemde hangi mekânlarda gerçekleştiğini tespit etmek mümkündür. Aynı yüzyılda bir başka şair Tırsî, divanında daha farklı eğlence öğelerine yer verir.

Edebî değer açısından farklı bir çizgide değerlendirilebilecek Tırsî yine divanından edindiğimiz bilgilerle toplumda eğlendirici, hüner gerektiren işler yaptığını sıklıkla belirtir. Dönemin eğlence anlayışını eğlencenin içinden biri olarak yansıttığı görülür. Şiirin insanları eğlendirdiğini vurgular. Çalışmada 18. yüzyıl şairi Tırsî Divanı'ndan örneklerle dönemin eğlence anlayışı ve öğeleri, Tırsî'nin eğlenceye bakışı değerlendirilmeye çalışılmıştır. Hayatı ve şairliği üzerinde durulduktan sonra divanında yer alan eğlence redifli gazeline değinilmiştir. İbrahim Tırsî, eğlenceye olan bağını bu gazelle de kanıtlamaktadır. Eğlencenin hüner gerektiren gösterilerle ilgisi düşünülerek Tırsî Divanı'nda bahsi geçen gösteri sanatçılarının bulunduğu beyitler de çalışmaya dahil edilmiş, hem bir oyuncu hem de şair olarak onun divanı üzerinden dönemin eğlence hayatından izler tespit edilmek istenmiştir.

1. Tırsî, Hayatı, Şairliği

Kaynaklarda Tırsî'nin asıl adının "İbrahim" olduğu belirtilirken Anadolu'dan İstanbul'a gelmesi dışında doğum tarihi, yeri ve soyu hakkında bir açıklama yapılmaz. Tırsî ile ilgili bilgilere yine onun divanından ulaşılmaktadır. Uşak'ta doğmuş olabileceği "Tırsî aceb mi oynasa etfâl ile hemîn / Anadolu'da maskat-ı re'si Uşaklıdır (G LXV, 9)" beytine dayanarak söylenebilir. Manzumelerinden yola çıkılarak sıklıkla meslek değiştirdiği,

1Tırsî Divanı özellikle kültürel araştırmalar açısından dikkat çekici bir kaynaktır, divandaki malzeme ile çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Yılmaz, K. (2008). Bir Hezel Şairi Olarak İbrahim Tırsî ve Divânı. *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 15, 163-184; Tökel, D. A (2013). Erken Öten Bir Garip Olarak Tırsî *Granada Edebiyat*, 3, 62-67; Aslan, M. (2019). Tırsî Divânında Çingene. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7, s. 29-35; Aslan, M. ve Keskin Aslan, R. (2019). Tırsî Divânı'nda Çingeneler. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar*, 7, 29-35; Aslan, M. (2020) Tırsî Divanı'nda Osmanlı Pazarı, *Pazar Kitabı; Yorulmaz Kahve*, M. (2020). Tırsî Divânı'nda Hayvan Adlarının Kullanımı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (18), 230-267.

yaptığı işlerde kararlılık gösteremediği görülür. Divanını III. Ahmed'in damadı Çorlulu Şehid Ali Paşa'ya sunduğu bilinmektedir (Yılmaz, 2017, s. 3-6).

Tırsî'nin Divan'ı hezel tarzındadır. Tırsî, divanında bir diğer hezel şairi Hevâyî'ye göndermelerde bulunur, Hevâyî'yi örnek alır. Onun şiiri argo ifadelerle doludur ve şiirinde orijinallığe pek rastlanılmaz. Tırsî'nin tarz olarak hezel türünü benimsediği divanında yer alan şu beyitlerden tespit edilebilir:

*"Bir şi'r-i nâ-şinîde-kühen söylerüm sana
Ma'nâsı yok vezinde sühan söylerüm sana"² (G III/1)*

*"Gûş iden elfâz-ı bî-ma'nâlarum elbet güler
Dürr-feşân olsam da kimse i'tibâr itmez bana"² (G VII/7)
(Yılmaz, 2008, s.168-169).*

Tırsî, kendi çevresinde ve döneminde günlük hayatla alakalı hemen her şeyle ilgilenmiş ve her konuya yaklaşımı ironik olmuştur. O, eğlence hayatından geçimini sağladığı için "giyim kuşam, yiyecekler, müzik, zanaatlar gibi" sosyal hayatın unsurlarını alaya almıştır (Yılmaz, 2017, s. 12). İbrahim Tırsî için şiir "muziplik ve alay ifadesi"dir. Şiirleri geleneğin dışındadır. Kendi şiirleri ile eğlenen ve başkalarını eğlendiren şair, şiirlerini maskaralık olarak niteler (Gümüş, 2021, s. 579).

1.1. Tırsî'nin Eğlence Redifli Gazeli

Divan'ında birçok eğlence unsuruna değinmiş olan Tırsî'nin eğlence redifli bir gazeli vardır. Tırsî, gazelin matla beytinde gazeline "nev-gazel" diyerek söyleyişin daha önce görülmemiş olduğunu vurgulamak ister. Gazeli dostlara eğlence olacak, onu okuyanlar gülüp eğlenecektir. Şiir, İbrahim Tırsî için hoşça vakit geçirilmesini sağlayan bir eğlence unsurudur. Matla beytinden başlayarak gazelin neredeyse tamamında bu düşünceyi vurgular. Gazeli aşağıda veriyoruz:

*Yine bir nev-gazel yapdum olur yârâne eğlence
Disünler okuyanlar gülerek ammâ ne eğlence (CLXXXII/1)³*

"Yine yeni bir gazel yazdım, dostlara eğlence olur, (gazeli) okuyanlar gülerek 'ama ne eğlence' desinler."

İkinci beyit, gazelin bütününden ayrı bir anlam taşır, şair, hoşaf yapıp satan kadınların bir şeyler satabildiklerinde eğleneceklerini, bu durumdan hoşnut olacaklarını anlatır.

*Hoş-âbcı karılar yolda düğünde müşterî bulsa
Satardı kayısı ile kuru kestane eğlence (CLXXXII/2)*

"Hoşafçı kadınlar yolda düğünde müşteri bulsalar, kayısı ile kuru kestane eğlenerek satardı."

Tırsî, gazelleri, bayramlarda ortaya çıkarılıp okunsa çocuklara eğlence olur der. Böylelikle gazellerinin eğlendiriciliğini vurgular. Bununla birlikte gazellerin yetişkinlere değil de çocuklara eğlence oluşu Tırsî'nin kendi şiirinden pek de hoşnut olmadığı fikrini akıllara getirebilir.

² Beyitlerin diliçi çevirileri şöyledir: "Sana bir eski, duyulmamış şiir söylerim, sana anlamı olmayan, vezinli söz söylerim." "Anlamsız sözlerimi duyanlar elbette güler, inci saçan olsam da (inci gibi değerli sözler söylesem de) kimse bana itibar etmez."

³ Bu çalışmadaki şiir örnekleri Kadriye Yılmaz tarafından 2017 yılında hazırlanmış *Tırsî Divanı*'ndan alınmıştır. Divandaki yazım özellikleri çalışmada korunmuştur. Diliçi çeviriler tarafımıza aittir.

*Varaklansa gazelleri çıksa bayramlarda meydâna
Gelürdi seyre ser-tâ-pâ olur sıbyâne eğlence (CLXXXII/3)*

“Gazelleri yazılsa, bayramlarda meydana çıksa; seyre gelen çocuklara baştan ayağa eğlence olurdu.”

Dördüncü beyitte içki içilmekten geri kalınmasın rintlere eğlence olsun diye bir gazel söylediğini dile getirir, böylelikle şiirinin hiciv yönünü vurgular.

*Ayakdan kalmayalum diyü elden geldiği rütbe
Çıkardum başa hâda bir gazel rindâna eğlence (CLXXXII/4)*

“Kadehten geri kalmayalım diye elden geldiğince rindlere eğlence olsun (diye) elden geldiğince bir gazel çıkardım.”

Onun üstadı Hevâyî’dir⁴, gazeli okuyanların eğlenmesini diler ancak makta beytinde yine yazmış olduklarını maskaralık olarak nitelendirir. Beyitleri “maskara”dır ve dostlara eğlence olur.

*Hevâyîdür bu vâdîde bizüm üstâdumuz Tırsî
Olur bu mashara ebyâtumuz yârâna eğlence (CLXXXII/5)*

“Tırsî, bu vadide bizim üstadımız Hevâyî’dir, bizim bu maskara beyitlerimiz dostlara eğlence olur.”

Gazel, ikinci beyit dışında onun kendi şiirine dair düşüncelerini açık bir biçimde ortaya koyar. Gazeli okuyanların eğlenmesini diler ancak şiiri çocuklar için eğlencedir, makta beytinde yine yazmış olduklarını maskaralık olarak nitelendirir. Şiirin eğlendiricilik işlevini ön plana çıkarırken kendi şiirini zaman zaman beğenmez, küçük görür.

2. Tırsî Divanı’nda Eğlence-Hüner Gösterenler

16. yüzyılda profesyonel seyirlik oyunlar oldukça çeşitli ve göstericiler fazladır. Canbaz, hokkabaz, göz bağıcılarının yanı sıra o dönemde diğer hüner gösterenler şöyle sıralanabilir: “*Kâsebâzlar, serbâzlar, hayalbâzlar, zıll-ı hayalbâzlar, sûrethâzlar, taklabâzlar, tâsbâzlar, lubethâzlar, zûrbâzlar, binevâlar, mudhikan, beyzâbâzlar, yumurtabâzlar, âteşbâzlar, çenberbâzlar, paçilebâzlar, perendebâzlar, şişebâzlar, kuzebâzlar, gürzbâzlar, ayıbâzlar, şemşîrbâzlar, şadıroanbâzlar, yılanbâzlar, maymunbâzlar, humarbâzlar ve başkaları*” (And 1970, s. 8). Bahsi geçen meslek kolları diğer yüzyıllarda da çeşitli eğlencelerde yer alırlar. 18. yüzyılda yukarıda bahsi geçen oyunculardan bazıları *Tırsî Divanı’nda* tespit edilmiştir.

Divanda eğlencelerden bazı sahneler tasvir edildiği görülmüştür, divan kültürel malzeme açısından bu bakımdan önem taşımaktadır. Divana yansıyan gösteri sanatlarındaki çeşitlilik Tırsî’nin aslında eğlencelerde aldığı rollerle açıklanabilir. Dönemin eğlence ile ilişkili neredeyse hemen her mesleğini Tırsî icra etmiştir.

Eğlenme ile eşleştirilen oyuncuların bahsi divanda çeşitli vesilelerle yer alır. Tırsî, kendi şiirine bir okur gibi yaklaşıp beklentilerini anlatır, şiirindeki biyografik ayrıntılar onun kendine ara sıra özendiğinin ara sıra ise acıdığına göstergesidir. Tırsî, gösteri sanatlarında iyi olduğunu zaman zaman şiirlerinde vurgular. Eğlence ile hüner gösterilen oyunların iç içe geçmişliği Tırsî’nin eğlence üzerine çok yazmasıyla bağlantılı olarak düşünülebilir. Gösterilerin yanı sıra şiirler de dönemin eğlence unsurları arasında yer alır.

⁴ Hevâyî Divanı’nda eğlence redifli gazel tespit edilememiştir. bk. Çakır, Zehrâ Vildan (1998). *Hevâyî (Abdurrahman, Kubûrî-zâde) Divânı’nın Tenkitli Metni ve İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Edirne: Trakya Üniversitesi.

Şairler, söyledikleri, yazdıklarıyla insanlara hoşça vakit geçirirler. Tırsî, şiirlerin (özellikle kendi şiirlerinin) eğlendirme işlevini divanda sıklıkla vurgular.

2.1. Maskara-Kaşmer

Maskaranın ilk anlamı sözlüklerde “*Soytarı, tuhaflıklar yaparak çevresini eğlendiren, hoş, sevimli, şaklaban (kimse)*” olarak yer almaktadır (Devellioğlu, 2004, s. 583; Güncel Türkçe Sözlük, t.y.). İkinci anlam olarak ise “*Şerefsiz, onursuz, haysiyetsiz, rezil (kimse); şebek. Şeref ve itibârını ayaklar altına alıp gülünç duruma düşmüş kimseler için ‘soytarı, kepâze, rezil, haysiyetsiz’ anlamlarında kullanılan hakaret sözü*” ifadeleriyle karşılaşmıştır (Güncel Türkçe Sözlük, t.y.; Kubbealtı, t.y.). Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü’nde kaşmer kelimesi “*Mecaz yoluyla soytarı, mukallit, maskara yerine kullanılan bir tâbir*” olarak açıklanmıştır (Pakalın, 1993, s. 212). Maskara ve kaşmer kelimeleri anlamdaştır. Tırsî, “maskara” ve “kaşmer” kelimelerini divanında kelimelerin her iki anlamıyla sıkça kullanır. İçinde maskara ve kaşmer geçen şiirlerde hem dönemin eğlence ile ilgili meslekleri hakkında bilgi sahibi olunmuş hem de Tırsî’nin bazen bu kelimeleri hakaret-âmiz bir biçimde kullandığı tespit edilmiştir.

Tırsî, şiirlerinde yer yer mizah unsuru olarak kendini ortaya koyar, kendi varlığı bizzat insanı eğlendirip, güldürmek için yeterlidir. Bunu vurgulamak için sıklıkla kendisine “kaşmer” “maskara” sıfatlarını yakıştırır. Divan’daki ilk gazelin matla beyti kaşmer kelimesi ile başlar (GI/1), hemen her şeyi hicvetmekten kaçınmayan Tırsî, kendisinden kaşmer olarak bahsetmekten çekinmez, kendini de eleştirir. Bu beyitte “öteki” olduğunu vurgular. O, “kaşmer” ve “maskara”dır. Kendisini “maskara” olarak nitelendirmediğinde şiirleri için bu ifadeyi kullanır.

*Zurafâ heykelünü görse güler
Tırsîyâ masharadur eş’ârun (G CXVII/ 10)*

“Ey Tırsî! Zarifler, heykelini görseler gülerler, senin şiirlerin maskaradır.”

Şairin her bir beyti maskaralıktır ancak gerçekten sözden anlayan, mânâyı kavrayabilen kimseler onun şiirinden zevk alır.

*Benüm bu mashara ebyâtımı kim okursa
Sühan-şinâs olana hep safâ gelür görünür (G LXI/6)*

“Benim bu maskara beyitlerimi, sözden anlayan kimseler okursa onlara beyitlerim zevk verir.”

Maskaralık yapmasına rağmen kimseden karşılığını alamaz.

*Bu denlü masharalıkla elün nesin gördük
Nigâh-ı lutfi yok ol ahvelün nesin gördük (G CXXI/1)*

“Bu kadar maskaralıkla elin neyini gördük, hoş bakışı yok o şaşının nesini gördük?”

Şair, maskaralık yapmaktan şikâyetçidir.

*Cihânda masharalıkla çalışdı bu Tırsî
Bütün siğâr u kibârı usandırıcaya dak (G CXII/14)*

“Bu Tırsî, dünyada büyük küçük herkesi usandırıcaya kadar maskaralıkla çalıştı.”

Maskaralık o dönemde para getiren bir meslek değildir.

Masharalık akçe ider zann idüp

Kendüne gel zerre hitâb itme sus (G XCVIII/4)

“Kendine gel, maskaralık para getirecek zannedip kimseye zerre kadar sözünü yöneltme, sus.”

Şair, o dönemde İstanbul’a Bulgar’dan bir maskara geldiğini söyler.

*Sitanbula bu yıl bir mashara Bulgardan geldi
Sürülmüş habb-ı müşhille çıkup nâ-çârdan geldi (G CCI/ 1)*

“Bu yıl İstanbul’a Bulgar’dan bir maskara geldi, müşhil hâpıyla sürülmüş, çaresizlikten çıkıp geldi.”

Kaşmerlik eğlendirme işinin karşılığıdır, hüner gösterilen diğer oyunları da kapsar.

*Meşhûr olayum cerr ile Tırsî gibi bende
Kaşmerlik ile itdüğüm işler beğenilse (G CLXXX/5)*

“Soytarılıkla ettiğim işler beğenilse ben de Tırsî gibi ilgi çekerek meşhur olayım.”

Raks edecek kimse curcuna usulünü öğrenirse onun bu oyununu görenler kaşmerden farkı olmadığını dile getirirler.

*Eğer raks-âver olmak ister isen curcuna öğren
Görenler hep disünler sana yokdur farkı kaşmerden (G CLIV/ 2)*

“Eğer, raks edeceksen curcuna (usulünü, oyununu) öğren, görenler hep sana soytarıdan farkı yoktur desinler.”

Tırsî, kaşmerliği ile şöhret bulmuştur, onun girmedığı kapı yoktur.

*Tırsî hele kaşmerlik ile halka görindi
Karışmaduğı girmedüğü bâb mı kaldı (G CLXXXVI/ 7)*

“Maskaralıkla halka göründü, onun karışmadığı, girmedığı kapı mı kaldı?”

Kaşmerliğin helva sohbetlerinde yeri olduğunu söyler:

*Tatlı ola sohbet dir isen bir iki dâne
Şekkerci külâhın
Kaşmer olanun kimesi halvâda gerekdür
Seyr it gülerekden (M II/12)*

“Sohbet tatlı olsun dersen bir iki tane şekerci külâhın (olmalı), soytarı olan kimse helvada bulunmalı (ki) (onu) gülererek seyret.”

İçinde kaşmer geçen beyitler kimi zaman da onun mizah dolu söyleyişi ile birleşir. O, kaşmerlikte biriciktir, hocalar içinde kendisi gibi olan yoktur ve sarmış olduğu sarık bumar⁵ şeklini gösterir.

*Hvâcegân içre aceb Tırsî gibi kaşmer mi var
Sarduğı destârı da mumbâr şeklin gösterür (G XLVI/5)*

“Hocalar arasında Tırsî gibi kaşmer mi var? Onun sardığı sarık da bumar şeklindedir.”

Şiirlerini kaşmere benzetir.

⁵ Bumar, “kasaplık hayvanların kalın bağırsağı” anlamına gelmektedir (Kubbealtı, t.y.). Osmanlıda hayvanın iç organlarının başa sarılarak kişinin sokak sokak dolaştırılması bir tür cezadır (And, 2012, s. 228). Tırsî bumar şeklindeki sarığı ile kaşmerliğin kendisine bir tür ceza olduğunu söylemek istiyor da olabilir.

*Ağzum açsam dökülür yağmur gibi sapır sapır
Cümle kaşmer sözlerüm ma'lûm olur mefhûmdan (G CXLVI/10)*

“Ağzımı açsam bütün maskara sözlerim yağmur gibi sapır sapır dökülür, sözlerimin manası herkesçe bilinir.”

Tırsî, bazen başkalarına kaşmer der, aşağıdaki beyitte dostlarının boza keyfinden soytarı gibi olduklarını, kendilerini fark etmediklerini ve eğlence için çalgı aletleri istediklerini söyler:

*Kaşmer olmuş boza keyfiyle ser-â-pâ yârân
Unudup kendilerin çeng ü rebâb isterler (G LXIV/6)*

“Boza keyfiyle dostlar baştan ayağa soytarı olmuş, kendilerini unutup çeng ve rebap isterler.”

Şair, kaşmer ve maskara ifadelerini yer yer başkaları için de kullanır. Kaşmerlik ve maskaralık hakaret olarak rakibe söylenir. Rakip, cadı gibidir, böcek beslenmektedir ve maskaradır. Onun bu dünyada işi yoktur.

*Haberüm var ki böcek perhîzine girdi rakîb
Koncolos yapulu kaşmer işi yok dünyâda (G CLXV/6)*

“Rakibin böcek perhizine girdiğinden haberim var, cadı yapılı maskara (onun) bu dünyada işi yok.”

Beyitlerde bazen hem kaşmer hem de maskara ifadeleri geçer. Aşağıdaki beyitte Tırsî, hocaların kaşmeri olduğunu söyler, kimsenin kendisini beğenmediğinden bahseder, kendisi ile aynı konum ve mevkide olanlar da buna dâhildir:

*H'âcelerün kaşmeriyem kimse beğenmez beni hîç
Mashara-i 'âlem iken gelmedi akrâna ferah (G XXXVI/ 4)*

“Hocaların kaşmeriyim beni kimse hiç beğenmez, âlemin maskarasıyken akran(ım) sevinmedi.”

Şair, şiirini aynı beyit içerisinde hem kaşmer hem de maskara olarak nitelendirir.

*Tırsîyâ gitdikçe kaşmer oldu eş 'ârun senün
Mashara eğlencedür bir gayrı dîvân istemez (G LXXXII/ 7)*

“Ey Tırsî, senin şiirlerin gittikçe soytarı(ca) oldu, (şiirlerin) maskaradır, eğlencedir, bir başka divana gerek yoktur.”

2.2.Mudhik

Kaynaklarda “mudhik ve mukallid” kelimeleri ile ifade edilen kimselerin temsillerde rol alan, taklit yapanlar oldukları anlaşılmaktadır. Osmanlı'da bu kimselerin oynadıkları oyunlar, yabancı kaynaklarda “komedi” olarak ifade edilmiştir. 18. ve 19. yüzyıllarda mudhik ve mukallidlerin temsilleri *koloyunu*, *ortaoyunu* olarak adlandırılmaya başlanmıştır (Sevengil, 1969, 45-46).

Tırsî, Azak'a defterdar olmaktan memnundur, öncesinde kâğıt emindir ve âlemi güldürürken, yoksulken terfi ettirilmesiyle gurur duyar. Meslek olarak değerlendirildiğinde o dönemde komedyen olmak pek de istenen bir şey değildir.

*Azak gibi yere ey Tırsî olduñ şimdi defter-dâr
Ezel kâğıd-emînî mudhik-i 'âlem gedâ dirken (G CXLVII/ 6)*

“Ey Tırsî, Azak gibi yere şimdi defterdar oldun, öncesinde kâğıt emini (idin) âlemin güldürücüsü idin, dilenci derlerdi.”

Tırsî, zengin fakir kim varsa onu “mudhik” yerine koymadıklarını, hocalar arasında itibarı olduğunu vurgular.

*Mudhik yerine koymaz idi bay u gedâsı
Biz h'vâceler içre kati sontur idiük evvel (G CXXIX/ 10)*

“Biz öncesinde hocalar içinde çok gürültülü patırtılıydık, zengini fakiri (bizi) güldürücü yerine koymazdı.”

2.3. Hokkabâz/ Şu'bede-bâz

Hokkabazlık eski bir seyirlik oyundur, söz ve el çabukluğuna dayanır. Hokkabazlar gösterilerinde kimi zaman hileli birtakım araçlardan da faydalanırlar. Hokkabazlar, hokka ve toplarla türlü hünerler göstererek seyirciyi yanıltabilirler, bununla birlikte yalnız bu oyunları yapanlar değil, genel olarak göz bağıcılığı karşılığı “hokkabâz-şu'bedebâz” kullanılır (And, 1982, s. 155). Tırsî, hokkabazlığın, göz bağıcılık olduğunu söylerken aynı Rifâîler gibi ateş koru çiğneyebildiğinden bahseder. Hokkabazlık bu beyitte genel anlamıyla hüner gösteren olarak ele alınmıştır.

*Mektebde göz bağıcılık hokka-bâzlık iderek
Ben Rifâ'îler gibi ağzumda ahger çiğnedüm (G CXLI/5)*

“Mektepte göz bağıcılık, hokkabazlık ederek, Rifâîler gibi ağzımda ateş koru çiğnedim.”

“Şu'bede-bâzım, ben anlayışlı Tırsî'yim” dedikten sonra şair, denize torba ile hokkalarının düştüğünden bahseder. Bu beyitte Tırsî talihsizliğini vurgular, bununla birlikte göz bağıcılarının torbanın içine girip yardımsız torbadan çıkışlarını sergiledikleri bir tür hüner de akla gelir.

*Bir şu'bede-bâzum hele Tırsî-i fehîmüm
Düşdi denize tobra ile hokkalarum yok (G CIX/ 7)*

“Bir hokkabazım, anlayışlı Tırsî'yim, hokkalarım denize torba ile düştü, yok.”

Hokkabazlık göz yanıltmaya dayanır, gösteriyi izleyen çok olunca yapılan hilenin fark edilmesi kolay olur.

*Hokka-bâzun ne kadar seyr ideni çok olsa
Virür elbet o kadar ustaya hem-vâre halel (G CXXVIII/2)*

“Hokkabazın seyredenini ne kadar çok olursa, elbette ustaya o kadar çok zarar verir.”

2.4. Tâs-bâz

Tâs-bâzlar, derviş kılıklı kimselerdir. Bol giysileriyle sahne alırlar. Giysilerinin içlerine sakladıkları yemek dolu tasları gösterileri sırasında belirir. Tâsbâzlar, taslar dışında giysilerinin içinden güvercin hatta çocuk bile çıkarırlar. Tâsbâzların sergiledikleri oyunlar göz bağıcılığa girer (And, 1982, s. 161). Eğlencelerde çemberlerle hüner gösteren oyuncular da mevcuttur. Çember-bâzlar, çemberleri paralel ya da arka arkaya tutarak çemberlerin arasından sıçrayarak geçerler. Bazen çemberlere keskin bıçaklar ya da içi su dolu fincanlar yerleştirilir, oyuncular bu nesnelere dokunmadan çemberlerin içinden geçmeye çalışırlar. Bazen de bir eşeği kendilerine bağlayıp çember içinden geçerler (And, 1982, s. 147). Tırsî, Hacı Burgud isminde bir kimsenin yardımıyla tâs-bâz olmuş, göz bağıcılığını, el çabukluğunu bu kimseden öğrenmiştir. Tâsbâzlıkta yeterli hünere eriştiğini de yine aynı beyitte bildirir. Çemberbâz olduğundan bahsetmemiş ancak bu oyunları da oynadığını dile getirmiştir.

*Hacı Burgud beni tâs-bâz idüp çok oyun öğretti
Kemâlüm bildürince hayli geçdüm halka çemberden (G CLIV/3)*

“Hacı Burgud, beni tâsbâz edip (bana) çok oyun öğretti. Olgunlaşınca halka(dan) çemberden çokça geçtim.”

2.5. Canbaz- İp Canbazı-Resen-bâz

Canbazlık, tehlikeli gösteriler yapan kimseler için kullanılırken, ipe hüner gösterenlere, canbazlık yapanlara “resen-bâz” denilmektedir. İp canbazları, gruplar hâlinde malzemelerle dolu sandıkları ve atları ile dolaşır, oyunları halkın önünde yaparlar, bir süre sonra birkaçı ipten inip rahatsız edecek şekilde para ister, uzun saçlarıyla kendilerini ipe asarlar (And, 1982, s. 140). Tırsî, ip canbazlığını kendisine yakıştırmadığını anlatır. Kuş gibi ipin üzerinde âlemin karşısına çıkmak ona göre maskaralıktır. Bu beyitten toplumda o dönemde ip canbazlığı yapmanın pek de hoş karşılanmadığını anlamak mümkündür.

*Resen-bâz olmağı şâyeste görmem ben sana Tırsî
Gel olma âleme kaşmer çıkup urgana murgâne (G CLXXVIII/5)*

“Ey Tırsî, ben sana ip canbazı olmayı layık görmem, kuş gibi ipe çıkıp gel âleme maskara olma.”

Şair, bazen de tam tersini söyleyerek önceleri ip üstünde yürüdüğünü ifade eder, bu hünerle gurur duyar gibidir şimdi ise hüneri unutulmaya başlanmıştır. Unutulmasını ise “urgansızlığı” ile açıklar. Burada Tırsî, bugünküne benzer bir deyişle “ipsiz” olduğunu yani işsiz güçsüz olduğunu söylüyor olabilir.

*Ezel ip cân-bâzı olduklarum var idi ey Tırsî
Unudılmağa bâ'is şimdi urgansuzluğumdandır (G LXXVI/ 6)*

“Ey Tırsî, önceleri ip canbazlığı yapmışlığım var idi, unutulmaya sebep olan urgansızlığımdır.”

İp canbazlığı kolaylıkla yapılacak bir iş değildir, bazı beyitlerde Tırsî bu işin ustasından öğrenilmesi gerektiğini söyler.

*Şâkird-i resen-bâz olayum dir bizüm oğlan
Üstâde dahi varmadan urgane mi çıktı (G CCV/5)*

“Bizim oğlan ip canbazlığında talebe olayım der, üstada bile varmadan ipe mi çıktı?”

2.6. Kuklacı- Hayal-bâz

Şenliklerde karagöz ve kukla yaygın seyirlik oyunlardır. Eski şenlikleri anlatan kaynaklarda karagöz oynatıldığı mutlaka belirtilmiştir. “Hayâl-bâzân ve kuklacyân” olarak anılan hüner sahipleri genellikle geceleri çadırlarda perdeler kurarak gösterilerini gerçekleştirirler. Kuklalar kimi zaman gerçek insanlarmış gibi seyircilerin önünde oynarlar, insanları eğlendirirler (And, 2020, s. 247-248). Tırsî, başka oyunda ustalaşmadan el kuklası öğrenmeye kalkan bir oyuncuyu eleştirir.

*Sâ'ir oyunun eylemeden tekmîlin
El kuklası öğrenmeğe üstâde mi geldün (G CXVIII/ 6)*

“Başka oyunu bitirmeden, el kuklası öğrenmeye üstada mı geldin?”

El kuklası oynatanlar başka hünerler de gösterirler.

Kaşmerliğe meşkum yetişeydi diyerekden

El kuklası oynatmağa çıkdı nüdemâsı (G CLXXXV/ 10)

“Nedimleri, kaşmerlik tâlimim yetişseydi diyerekten el kuklası oynatmaya çıktı.”

Tırsî için el kuklası oynatmayı bilmek övünç kaynağıdır. Muhtemelen arkadaşı Topal İshak o dönemde kukla oynatmada usta bir kimsedir.

*Ben h'âcelerin kaşmeriyem hep bilür âfâk
Hem-pâ topal İshâk
Bâzîçe-i kukla bilürüm kuklalarum var
İtmem size izhâr (M III/4)*

“Ben hocaların maskarasıyım bunu çevre (çevredekiler) hep bilir, arkadaş(ım) Topal İshak, kukla oyunu bilirim, kuklalarım var, size göstermem.”

Şair, hayalci olarak malzemelerini kendi taşıdığı hâlde yanında kendisine yardım edecek def çalacak kimse olmamasından şikâyetçidir.

*Perde götürüp yolda hayazulcı olurdum
Yanumca benim yarıdâh olup def çalarum yok (G CIX/6)*

“Perde götürüp yolda hayalci olurdum, benim yanımda yardımcı olup def çalanım yok.”

Klasik Türk şiirinde gölge oyunu farklı yüzyıllarda farklı şairlerden örneklerle karşımıza çıkar. Tırsî'nin şiirinde bu oyunun canlı tasvirlerine ve ayrıntılarına rastlanır (Şenödeyici, 2013, s. 117). Klasik Türk şairleri genellikle şiirlerinde bu oyuna “tasavvufî anlamlarla yüklü” beyitlerde değinirler (Kaplan ve Poyraz, 2010, s. 160). Tırsî, Karagöz oyununda sıklıkla gerçekleşen bazı sahnelerden bahseder. Aşağıdaki beyitte, hayal oyununda Karagöz'ün Hacivat'a tokat atması anlatılır.

*Bir sille nice urdı Karagöz Hâcî İvâz
Düşdi yüzi üzre o dem ammâ ne kapandı (G CCX/ 5)*

“Karagöz, Hacı İvaz'a nasıl bir tokat vurdu (ise) Hacı İvaz o anda yüzüstü düştü (yere) kapandı.”

2.7. Nahılcı

Nahıl, Arapçada “*hurma ağacı*” anlamına gelmektedir. Düğün için hazırlanan, düğün sahibinin ekonomik gücünü ve toplumdaki yerini gösteren bir tür simgedir (Nutku, 1995, s. 70). Nahıllarla birlikte bal mumundan yapılan çeşitli figürler şenliklerde sergilenmektedir (And, 2020, s. 278) Tırsî'nin aşağıda yer alan beyitinde bal mumundan yapılma bu figürlerin aslında çocukların eğlenmesi için de tasarlandığı görülmektedir.

*Tasvîr ider esnâf nahilici kuşu mûmla
Söyletmedin alur çocuklar birer olsun (G CLI/ 5)*

“Nahılcı esnafı, mumdan kuş tasvir eder, çocuklar ona söyletmeden birer tane alırlar.”

Sonuç

Dönemin eğlence kültüründe yeri olan Tırsî, şiirleri ile bu kültürden beslenir, içinde bulunduğu topluma eğlence kültürünün öğelerini yine şiirleri ile yeniden üreterek sunar. Mizah, Tırsî'nin söylemek istediklerini üstü kapalı, rahatsız etmeden anlatma yoludur. Hemen hemen her şeyi hicveden şair, eğlence anlayışına yönelik aktarımlarıyla dikkat çeker.

Eğlencelerin vazgeçilmezleri Tırsî'nin şiirinde yer bulur. Şair kendisi ile ilgili aktardığı eğlence kültürüne dair detaylarla kültürdeki toplumsal temsilleri yansıtır. Toplumun bu kişilere yönelik tutum ve görüşleri Tırsî vasıtasıyla bize ulaşır. Tırsî, dönemin eğlence kültürünü gözler önüne serer, eğlencelerin sosyo-kültürel yapısını ortaya koyar; ancak kendi ile ilgili görüşleri de yine bu eğlendirici unsurlarla ifade eder. Eğlence belki onun işidir ancak eğlendirme işini yer yer Tırsî'nin aşağılayıcı bulduğu da açıktır. Yazdıklarından zaman zaman yaptığı eğlendirme işi dolayısıyla aşağılandığı izlenimini de ediniriz. Toplum, hüner gösteren kimselere saygı duymaz.

18. yüzyılda eğlencenin toplumsal ve kültürel işlevi onun şiirlerinden kısmî olarak tespit edilebilir. Osmanlı döneminde orta-sınıf eğlencesinin detayları *Tırsî Divanı*'nda yer alır. Dönemin oyunları, oyuncularını oldukça realist bir biçimde bildirilir. Bazen hüner sahibi kimse ile ilgili detaylar verilirken bazen de temsillerden sahneler anlatılır. Divanda özellikle dönemin eğlencelerinde yer alan oyuncuların, hüner gösterenlerin çeşitliliği dikkat çeker. Neredeyse eğlencelerde yer alan hemen her meslek grubundan bahsedilmiştir. *Tırsî Divanı* şairin heccavlığını yansıtmaya dışında divanında yer vermiş olduğu eğlence öğeleriyle özellikle seyirlik oyuncuları vurgulaması bakımından da dikkat çekicidir. Seyirlik oyunların şiire yansımaları dönemin eğlencelerindeki halk kültürü izlerinin tespiti bakımından önemlidir.

Kaynakça

- And, M., (1970). XVI. Yüzyılda Spor, Eğlence, Oyun. *Hayat Tarih Mecmuası*, 1(2), 4-8.
- And, M. (1982). *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- And, M. (2009). *16. Yüzyılda İstanbul/ Kent-Saray-Günlük Yaşam*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- And, M. (2020). *Kırk Gün Kırk Gece Osmanlı Düğünleri Şenlikleri Geçit Alayları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Arslan, M. (1999). *Türk Edebiyatında Manzum Sûrnâmeler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2004). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1972). *Nedim Divanı*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri.
- Gümüş, K. S. (2021). İbrahim Tırsî'nin Kendi Şairliğine ve Şiirine Bakışı. *RumeliDE Journal of Language and Literature Studies*, (22), 568-586.
- Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y. (2008). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi I. Cilt 2. Kitap*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kaplan, Y. ve Poyraz, Y. (2010). Divan Şiirine Kaynaklık Etmesi Bakımından Oyunlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(15), 151-175.
- Kubbealti (t.y.) Bumar. *İçinde Kubbealti Lugatı*. <http://lugatim.com/s/bumar> [Erişim tarihi: 01.09.2023].
- Kubbealti (t.y.) Eğlence. *İçinde Kubbealti Lugatı*. <http://lugatim.com/s/e%C4%9Flence> [Erişim tarihi: 21.04.2023].
- Kubbealti (t.y.) Maskara. *İçinde Kubbealti Lugatı*. <http://lugatim.com/s/maskara>. [Erişim tarihi: 21.04.2023].

- Mazıoğlu, H. (2012). *Nedim'in Divan Şiirine Getirdiği Yenilikler*. Akçağ Yayınları: Ankara.
- Nutku, Ö. (1972). *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği*. Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Nutku, Ö. (1995). *Tarihimizden Kültür Manzaraları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Sevengil, R. A. (1969). *Eski Türklerde Dram Sanatı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı.
- Şenödeyici, Ö. (2013). Klasik Şiire Akseden Karagöz. *Gazi Türkiyat*, 2013(13), 111-120.
- Şentürk, A. (2020). *Osmanlı Şiir Kılavuzu 4 OSEDAM*: İstanbul: DBY Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (t.y.) Eğlence. İçinde *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim tarihi: 21.04.2023].
- Türk Dil Kurumu (t.y.) Maskara. İçinde *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim tarihi: 21.04.2023].
- Yılmaz, K. (2008). Bir Hezel Şairi Olarak İbrahim Tırsî ve Divanı. *Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 15 ,163-184.
- Yılmaz, K. (2017) *Tırsî Divanı* <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55911,ibrahim-tirsi-ve-divanipdf.pdf?0>. [Erişim tarihi: 19.01.2023].